

Uutta tutkimusta (jälki)sosialistisesta lapsuudesta

Iveta Silova, Nelli Piattoeva & Zsuzsa Millei (eds.): *Childhood and Schooling in (Post) Socialist Societies. Memories of Everyday Life*. Palgrave: Macmillan, 2018. 297 s. ISBN: 9783319627908.

Sosialistisissa yhteiskunnissa koetut ja elettyt lapsuudet ovat tämän muistia ja kollektiivista historiaa lähestymistapana hyödyntävän artikkelikokoelman lähtökohta. Kirja on sekoitus akateemista tutkimusta ja henkilökohtaisia kokemuksia, jotka nivoutuvat kiinnostavalla tavalla toisiinsa. Kirjan päätarkoituksena on purkaa sosialismia ja nykylapsuutta koskevia ”suuria kertomuksia” tekemällä tilaa uusille kertomuksille ja näkökulmille, jotka tuovat esiin kokemusten moninaisuuden. Toimittajat Iveta Silova (Arizona State University), Nelli Piattoeva (Tampereen yliopisto) ja Zsuzsa Millei (Tampereen yliopisto) ovat kasvatustieteilijöitä, joilla on pitkä kokemus (jälki)sosialististen maiden koulutuksen ja kasvatuksen tutkimuksesta. Heillä kaikilla on myös tausta ja eletty lapsuus sosialistisessa valtiossa.

Kirjan ideana on etsiä vastauksia kysymyksiin siitä, millainen oli sosialistinen lapsuus ja miten lapset itse kokivat arjen sosialistisessa maassa. Tämä heijastuu lukujen kirjoittajien omiin kokemuksiin, sillä he ovat itse eläneet lapsina sosialistisissa maissa. Useimmat kirjoittajista ovat toisaalta luoneet akateemisen uransa muualla kuin synnyinmaassaan, ja monet heistä elävät nykyisin USA:ssa. Kirjan kantaviin kysymyksiin ei enää ole saatavilla suoria vastauksia, mutta avuksi tulevat lapsuuden muistot, joiden kautta aikuiset tutkijat pääsevät kokemusten ja tuntemusten äärelle.

Kirja sisältää autoetnografisia tutkielmia lapsuudesta ja kasvatuksesta nimenomaan koulussa: kirjoittajat reflektivat omaa muistiaan, kokemuksiaan ja näkemyksiään sosialistisesta kouluyhteisöstä, opettajista, sosialistisesta kasvatuksesta sekä lapsuuteen ja kasvamiseen liittyvistä riiteistä niin Euroopan kuin Aasian sosialistisissa valtioissa. Näkökulma kussakin luvussa on enemmän tai vähemmän henkilökohtainen, mikä tekee lukukokemuksesta todella kiinnostavan – ajoittain tuntuu kuin lukisi kaunokirjallista tekstiä. Samalla ehkä hieman banaaleiltakin tuntuvat muistikuvat ja arkiset

kokemukset kuuluvat ikään kuin asiaan – ne kuvaavat sitä, miltä lapsena tuntui.

Kirjoittajat lähestyvät aihetta ja siitä kirjoittamista hyvin erilaisilla ja akateemisen kulttuurin näkökulmasta kokeellisilla tavoilla. Helga Lenart-Cheng ja Iona Luca kirjoittavat omaa lukuaan sosialistisen koulutusjärjestelmän ambivalentista vaikutuksesta itseensä ”duona”. Luca kävi koulun 1980-luvun Romaniassa, kun taas Lenart-Cheng 1980-luvun Unkarissa. Kirjoittajat kertovat hienon tekstinsä syntyneen dialogissa: he kommentoivat ja kyseenalaistivat toistensa muistoja ja kertomusta, jolloin kokemukset tarkentuivat. Tuloksena on ”yhteistodistus” (*co-witnessing*), jossa kyse ei ole niinkään totuuksien paljastamisesta vaan vaihtoehtoista tiedon ja tietämisen muodoista. Irena Kašparová’n luku kokemuksista kirkkoherran tyttärenä kommunistisessa Tšekkoslovakiassa tuo esille, kuinka lapsuuden julkiset ja yksityiset tilat ja yhteisöt rakentavat tietoa yhteiskunnasta. Uskonnolliset yhteisöt olivat silmätikkuna kommunistisessa yhteiskunnassa, ja ne siirrettiin usein maaseudulle, periferiaan, kauas keskuksista ja kaupungeista. Ne olivat jatkuvan kontrollin alaisia eikä uskontoa sallittu esimerkiksi koulussa. Yksityisissä tiloissa, kotona tai koulun wc:ssä, saattoi puolestaan keskustella vapaasti kaikista aiheista.

Bourdieuuta soveltaen Kašparová kuvaa tämän kaksoistodellisuuden luomaa tilannetta eräänlaiseksi itseohjautuvaksi näytelmäksi, jossa leikinä tai seikkailuna alkanut kokeellinen tilanne vetää siihen osallistuvat niin voimakkaasti mukaansa, että he alkavat tosissaan näytellä osiaan, ja näytelmä korvaa todellisuuden. Kašparová toteaa näin tapahtuneen poliitikoille, opettajille ja koulunjohtajille omassa lapsuudessaan. Niille, jotka eivät osallistu tähän näytelmään, asetelma avaa vastustuksen mahdollisuuden. Taitavasti kirjoitetussa luvussaan Kašparová siteeraa omaa 13-vuotiaana kirjoittamaansa päiväkirjaa, jossa hän kertoo muun muassa, kuinka hän ystävänsä kanssa piti taskussa kuvaa Robert Redfordista, jonka vankilaan sijoittuvan elokuvan he olivat nähneet. Elokuvan tapahtumat vertautuvat tyttöjen mielissä koulun tapahtumiin ja sääntöihin, jotka estävät koululaisten vapaata seurustelua. Redfordin kuva symboloi vapautumista puhetta rajoittavista säännöistä.

Kirjassa tarkastellaan myös siirtymää sosialistisesta järjestelmästä sen jälkeiseen aikaan lapsen ja koulun näkökulmasta. Anna Bogic tarkastelee luvussaan, kuinka Jugoslaviassa viimeinen pioneerien sukupolvi vannoi pioneerivalansa 1989 ja mitä ”Jugonostalgia” tälle sukupolvelle merkitsee. Bogic kuvaa, miten sosialististen valtioiden murtumisen jälkeinen siirtyminen demokratiaan näkyi hänen elämässään 12-vuotiaana koululaisena. Bogicin mukaan murros ”uuden” ja ”vanhan” välillä näyttää 20 vuotta myöhemmin ”uskottoman väkivaltaiselta” (s. 135). Muutamassa vuodessa se, mitä oli opittu Titon sosialistisessa Jugoslaviassa, menetti merkityksensä, kun uusi poliittinen ilmapiiri vaati uusia opetussuunnitelmia hyvin nopealla aikavälillä. Yhteiskunnan, talouden ja politiikan myrskyistä huolimatta lapset säilyttivät halun opiskella ja osallistua koulun toimintaan, sillä se oli tärkeä pysyvä yhteisö muutoin nopeasti muuttuvassa jokapäiväisessä elämässä.

Lasten poliittinen toimijuus jokapäiväisessä elämässä on keskeinen aihe myös toimittajien yhdessä Elena Aydarovan kanssa kirjoittamassa luvussa, joka perustuu henkilökohtaisiin lapsuusmuistoihin kollektiivisen biografian kautta tarkasteltuna. Metodi on samankaltainen kuin aiemmin mainittu ”duona” kirjoittaminen. Kirjoittajat keskustelivat, tarkensivat ja yhdistelivät toisiinsa muistiin perustuvia kertomuksia. Näin syntyneet muistikertomukset esikoulu- ja alakoulukokemuksista Unkarissa sekä entisissä Neuvostoliiton maissa Latviassa, Venäjällä ja Ukrainassa analysoitiin diskurssianalyysin avulla. Luvussa sovelletaan toimijaverkkoteoriaa, jossa sekä inhimilliset että ei-inhimilliset toimijat ja näiden väliset yhteydet luovat merkitysten verkoston. Tutkijat nostavat kertomuksistaan esiin tyttöjen koulupukuun kuuluvan hiusrusetin esineenä, jonka kautta voidaan ymmärtää jo esikouluikäisten lasten toimijuutta poliittisena. Hiusrusetti (ven. *bantik*; latviaksi *bante*; unkariksi *masni*) oli osittain erityisesti neuvostoliittolaista sukupuolitettua kouluasua ja siitä tuli idealisoidun neuvostolapsuden symboli. Kirjoittajat huomauttavat, että se oli myös ”hyvän ja kunnollisen sosialistisen tytön” merkki (s. 154). Luvussa tutkijat toteavat, kuinka harmittomalta tuntuva esine aiheutti kansallistunteen loukkaamisen, häpeän ja vierautumisen tunteita niin lapsissa kuin aikuisissa sen ideologisesti värityneen kasvatuksellisen symbolimerkityksen takia.

Kirjasta löytyy myös luvut, joissa tarkastellaan seksuaalisiin vähemmistöihin kuuluihin ja invalidisoituneisiin lapsiin ja nuoriin suhtautumista jälkisosialististen maiden koulutus-

järjestelmässä. Ela Przybylo ja Polina Ivleva kirjoittavat luvussaan, kuinka niin seksuaalikasvatukseen kuten seksuaalivähemmistöihinkin liittyy jälkisosialistisissa valtioissa vaikenemisen kulttuuri ja heteronormatiivisen perhemallin propagoiminen. Ivleva vietti lapsuutensa ja nuoruutensa 1990-luvun puolivälistä 2000-luvun puoliväliin Jekaterinburgissa, kun taas Przybylo emigroitui 1980-luvulla perheineen Puolasta Kanadaan, jossa hän kävi kaksikielistä puolalaisten emigranttiperheiden lapsille tarkoitettua koulua. Molempien koulujärjestelmien jälkisosialistinen seksuaalikasvatus painotti heteroseksuaalisuutta ja heteronormatiivisuutta ainoana ”luonnollisena” seksuaalisuuden muotona. Przybylo kuvaa, kuinka Puolan solidaarisuusliikkeen myötä merkittävään asemaan nousseen katolisen kirkon oppien vaikutus seksuaalikasvatukseen ja seksuaaliterveyteen heijastui vahvasti myös käsityksiin kansakunnasta ja kansallisesta identiteetistä. Kuten kirjoittaja toteaa, katolisen kirkon vaikutusta vastaan oli vaikea protestoida, sillä katolinen kirkko ja uskonto symboloivat sosialismista vapautumista Puolassa hyvin pitkään. Lasten koulussa solmimat ystävyysuhteet loivat kuitenkin tilaa yhteisöllisyydelle, joka mahdollisti toisenlaisten ajatusten esiintuomisen koulun virallisen kasvatusideologian varjossa. Tähän voi huomauttaa, että tämä ei sinänsä eroa siitä, mitä lapset ja koululaiset ”ei-socialistisissa” maissa tekevät omissa yhteisöissään, eli kyseenalaistavat aikuisten/koulujärjestelmän edustamia arvoja.

Päätösluvussa toimittajat korostavatkin, että läntiset ”lapsuusprojektit” näyttäisivät etenevän vähemmän ideologisesti kuin sosialistiset ja postsosialistiset luultavasti vain siksi, että ”niiden ideologisuus on sisällytetty hienovaraisempiin ja luonnollistempuihin diskursseihin, joilla – paradoksaalisesti – on vapauttavat, emansipatoriset perusteet” (s. 233).

Kirjan lukuja yhdistävinä teemoina nousevat esiin yhteisöllisyys ja ”lapsuus metodina”. Yhteisöllisyys näkyy kirjan syntytavassa ja ideassa: kirjan tarkoitus on kerätä viimeiseen sosialistiseen sukupolveen kuuluvien tutkijoiden lapsuuskokemuksia yhteen. Siitä kertoo myös monessa luvussa käytetty yhteisöllinen kirjoitusmetodi (dialogi, kollektiivinen biografia). Toimittajien mukaan ”lapsuus metodina” luo perustan ideologiaa dikotomioita purkavalle tietämisen ja tiedon rakentamisen tavalle, jossa pyritään tuomaan esille kertomatta jääneitä tarinoita ja kokemuksia, jotka ovat hyvin moninaisia. Kyseessä on siis dekolonisaation kaltainen prosessi.

Kuten toimittajat kirjoittamassaan päätösluvussa tuovat esille, on hämmästyttävää, miten lasten osallistuminen poliittisesti ja ideologisesti värityneisiin tapahtumiin – kuten paperinkeräykseen, pioneeritoimintaan tai kesäleireille – piti sisällään erilaisia ja usein henkilökohtaisia merkityksiä. Kirjan kirjoittajat haluavat tuoda esille, etteivät lapset olleet vain passiivisia puolueen ideologisen kasvatuksen kohteita tai valtion määräysten seuraajia, vaan heillä oli vähintään yhtä vahva yhteys omaan perheeseen ja lähiyhteisöön, sekä vahva halu tehdä elämästä helpompaa ja iloisempaa. Lapsina he myös tunsivat hyvin varhain rajan henkilökohtaisen ja poliittisen, yksityisen ja julkisen välillä, mikä näkyi esimerkiksi siinä, mitä ja miten oli mahdollista puhua koulussa ja kotona. Millei, Silova ja Piattoeva toteavatkin ”raja-ajattelun” (*border thinking*) olevan yksi hedelmällinen lähestymistapa, kun pohditaan sosialistista minuutta ja sen muotoutumista historiallisesti. Kirjan kirjoittajat tarkastelevat niin geopolittisia, ajallisia kuin ruumiillisia rajoja. Niiden avulla voidaan tehdä näkyväksi relationaalinen minuuksensa sekä dialogi ja yhteisö, jossa se muodostuu.

Kirjan päättävät jälkisanat, joissa eri tieteenaloja edustavat asiantuntijat arvioivat kirjan antia ja tulevaisuuden tutkimusnäkyksiä. Jälkisanoina esiin nousevana yhteisenä näkemyksenä on, että

sosialistiset lapsuudet ja lapsuus ylipäänsä yksilöllisenä, elettyinä kokemuksena, on katveeseen jäänyt tutkimuskohde. Tämä on paradoksaalista, kun kyse on nimenomaan kasvatustieteellisestä tutkimuksesta. Kirjan erityisenä ansiona voi pitää sitä, että se kokoaa yhteen yhden sukupolven edustajat ja heidän muistonsa ja kokemuksensa sosialistisesta lapsuudesta ja kasvatuksesta ei vain yhdestä tai kahdesta sosialistisesta maasta, vaan monista niin eurooppalaisista kuin aasialaisistakin sosialistisista valtioista, usein dialogisen reflektion kautta. Esimerkkinä kriittisestä äänenpainosta voi nostaa esiin Jeremy Rappleyen omassa jälkikirjoituksessaan ilmaiseman kysymyksen: jos lapset esitetään ”poliittisina toimijoina”, niin eikö tämä rakenna lapsuuksia suhteessa aikuisten poliittiseen kiinnostukseen pikemmin kuin lapsenomaisena uteliaisuutena?

Kirja on tervetullut panos sosialististen lapsuuksien tutkimukseen kasvatustieteilijöiltä. Sitä voi suositella lapsuuden ja sosialistisen kasvatuksen autoetnografisesta tutkimuksesta ja muistitutkimuksesta kiinnostuneille sekä niille, joita kiinnostaa erilaisten sosialististen maiden lähimenneisyys lasten silmin nähtynä.

Marja Sorvari